

Viszály helyett

BEDNANICS GÁBOR: A KÉTSÉGES FAGGATÁSA

Bednanics Gábor harmadik önálló kötetének tanulmányai első látásra eddigi kérdéseitől és szövegolvasataitól radikálisan eltérő irányok felé mutatnak, lévén a szerző olyan domináns témái, mint poétika és technológia viszonya, a modernséghez való hozzáférhetőség temporális horizontjai, illetve művészet és természettudomány századfordulós interakciója jelen tanulmányoknak nem állnak explicit módon a homlokterében. Azonban a figyelmes olvasás során könnyen rájöhettünk, hogy az életműbe nagyon is szervesen illeszkedő kötetrel van dolgunk, mivel az említett témák az egyes szövegekben nemcsak végig ott munkálkodnak, de újabb elemeket vonzanak a szerző eddigi kutatásainak területére, aminek eredményeképpen születhetett meg a három nagyobb egységre osztható *A kétséges faggatása*. A kötet első felét alkotó Nietzsche-tanulmányokat némileg széttartó, de úgyes egybefűzött olvasási kísérletek követik, melyek az esztétizmus századfordulós diszpozíciója hangsúlyainak alakulását követik végig a kultúratudomány történetének egy magyar dokumentumát, Czóbel István négykötetes vallástörténetét vizsgálva, illetve Joris-Karl Huysmans *A különnc* című regénye egyes passzusainak szoros olvasatai segítségével. A zárótanulmány pedig a magyar századvég és klasszikus modernség, valamint a későmodern magyar líra között felállítható folytonosság–megszakítottság konstellációk érvényességéhez intéz kérdést: lehetséges-e egyértelmű paradigmaváltásról beszélni, ahogyan azt a romantika gondolati költészete és a modernség saját mediális–tapasztalati horizontjára reflektáló poézis közötti diszkontinuitás esetében gondolják, vagy már maga a tételezhető viszony szükségszerűen komplexebbé válik, mint holmi pretextustalálás, lévén eredendően a későmodern líra horizontjában adódik számunkra az összehasonlítás lehetősége. Bár az ilyesfajta egyetlen mondatba sűrített összefoglalások azt a látszatot kelthetik, hogy az egyes tanulmányok között legfeljebb kronológiai(lag progresszív) kapcsolatot azonosíthatunk, a kötet, ha nem is rögtön evidens módon, de felkínál számunkra egy olyan ívet, mely a Nietzsche-interpretációk által színre vitt plurális horizontoktól (a nyelv, az érzéki tapasztalatok, a filológia és filozófia közös kérdései) indulva a szálakat összefogó, a modern líra előéletéről szóló gondolatmenet parciális konklúziójában talál nyugvópontra.

A kötetben szereplő három Nietzsche-tanulmány közül az első – és egyben legterjedelmesebb – bevezetésében, miután rövid körképet kaptunk a nietzschei életmű azon szövegeinek francia és amerikai recepciójáról, melyekből rekonstruálható egyfajta törésektől sem mentes nyelvfilozófiai gondolatmenet, ha Nietzsche maga nem jelölt is ki önálló nyelvfilozófiai pontot életművében, Bednanics rátér saját nézőpontjának megalapozására, melyhez túlnyomórészt német és magyar értelmezőket hív segítségül. Elővigyázatosan bánik saját interpretációjával, vagyis az itthoni, Nietzschéről születő tanulmányok többségével ellentétben tudatában van annak, hogy értelmezésével megteremti saját Nietzschéjét, s még konkrét olvasatait előtt felvázolja azt a markáns és bevallottan hermeneutikai keretet, melyben első-

sorban a nyelv és a filológia felől faggatja az utolsó „metafizikus” szövegeit. Interpretációjában így tudja a legkülönbélebb hagyományokból születő és kérdésírányokkal dolgozó tanulmányok belátásait felhasználni, melyeket néhány alkalommal talán túlzottan is összebékít olvasatában. Vagyis a saját korlátaikkal tisztában lévő, de éppen a határaikra történő rálátás révén eredményes értelmezések rendkívül produktívan tudják felhasználni a hivatkozott, egymással szembehelyezkedő szövegeknek még a részeredményeit is, azonban a konfliktusok feloldására tett gesztusok mellett, melyek Bednatics saját olvasatait gazdagítják, valahogy hiányzik a szekunder források közötti ellentétek rövid felvázolása, még ha az eltérő motívációk előkerülnek is a jegyzetekben. Ha hihetünk Jonathan Cullernek, és az amerikai irodalomtudományi tanszékeken valóban *A temporalitás retorikája* a legtöbbször fénymásolt szöveg, akkor nálunk az Athenaeumban való megjelenése óta egészen biztosan a Bednatics-kötetben is kiemelkedő interpretátori figyelemben részesülő *A nem-morálisan fölfogott igazságról és hazugságról* lesz az. A szerző a sokat tárgyalt töredéknek több szempontból is innovatív olvasatát nyújtja, és ennek csak egy aspektusa, hogy a bevett értelmezési gyakorlattól eltérően *Az emberi, túlságosan is emberiben és nem A vidám tudományban* jelöli ki annak újraértését. Szintén a publikálatlanul maradt szöveg által felkínált nyelvgenézis, illetve fordítási mechanizmusok episztemológiai belátásai felől olvassa újra *A tragédia születéséből* kiszűrhető elmélkedéseket a gesztusnyelv és a hangzó nyelv kapcsolatáról (segítségképpen mindkét esetben szemléletes ábrákat kapunk, melyeken nyomon követhetők az egyes fázisok). *A nem-morálisan...* értelmezését továbbá egy olyan filológiai kontextusban végzi el, mely egyszerre jár utána Nietzsche lehetséges forrásainak a szöveg kapcsán, s az arra vélhetőleg legnagyobb hatással bíró Gustav Gerber-mű által felvázolt nyelvemléettel összehasonlítva a töredéken belüli átvételek viszonyait vizsgálva reflektál magának a szövegnek az eldönt(het)etlen státuszára a két végpont, vagyis a magánfelhasználású vázlat vagy kommentár és a kiáltvány között. Ugyanakkor épp ez az ambiguitás biztosít lehetőséget arra, hogy a *Retorikának* hasonlóan sajátos helyzetére kitérve Bednatics bemutassa, a nyelv figurativitásának és episztemológiai horizontjának interakciója hogyan nyit meg olvasatában egy olyan metakritikai dimenziót, mely nem pusztán a retorikának a nietzschei gondolkodásban betöltött szerepét próbálja tisztázni, de magának a filológiának a fogalmát képes pozícionálni Nietzschénél, miközben szem előtt tartja a töredék és az előadásvázlat sajátos filológiai státuszát.

Az ezt követő tanulmány lényegében ugyanezt a szempontot viszi tovább filozófia és filológia egymást kölcsönösen legitimáló konstellációiról értekezve, illetve utóbbi pozitivitásának századvégi kérdését összekapcsolva Nietzschének a filológiához mint módszerhez és mint beállítódáshoz való eltérő attitűdjének vizsgálatával. Az izgalmas megfigyeléseket tartalmazó tanulmány azonban túl hirtelen ér véget, persze kifutása értelmet nyer a kötetben belül, mindesetre jó lett volna olvasni Bednatics további találó példáit filozófia és filológia egymásba fonódásáról az életműben, esetleg továbbszólni a könyvkultúra egyeduralmához kapcsolódó gondolatmenetet, vagy az eretnekké vált bázeli klasszika-filológus helyzetét párhuzamba állítani a korai Heidegger – elsősorban az 1924-es Arisztotelész-szemináriumából kiolvasható – filológiával kapcsolatos gondolataival. S ha már egy autori-

tás szóba került, említettem, hogy a szerző nagyon is tisztában van azzal, hogy olvasataival saját Nietzschéjét (is) megteremti, éppen ezért következetes, hogy bár mind Derrida, mind pedig Heidegger kapcsolódó szövegeire találunk utalásokat, nem tekinti azokat olyan megfellebbezhetetlen hivatkozási pontoknak, hogy az túlzott korlátoló érvénnyel rendelkezék interpretációi felett, ezzel akadályozva azok sajátosságát. Ez különösen szerencsés választás akkor, amikor az egység harmadik tanulmányában Paul de Man Nietzsche-képét vizsgálja, mivel így saját célkitűzéseinek megfelelően és a kötet kompozíciójához illeszkedve egyszerre tudja felmutatni, hogyan tárja fel és építi be elméletébe a nyelv figurativitásának performatív dimenzióját a belga származású irodalmár a német gondolkodónál, és ehhez kapcsolódva miért válnak fontossá a tételezés aktusának a tudásra vonatkozó aspektusai a kései de Man munkásságának a hazai olvasatokban talán kevésbé érvényesített, markánsabb filozófiai orientáltságával összefüggésben. Filozófia és filológia nietzschei feszültségét így viszi át filozófia és retorika szükségszerű dekonstrukciós interakciójára, ahol megmutatja, hogy a de man-i szöveggép iteratív működésmódja az alakzatok szüntelen lebontása révén hogyan képes a nietzscheihez hasonló negáció működésbe léptetésére, mely nem pusztán a reprezentáción és referencián alapuló olvasási paradigma felfüggesztődéséhez vezet, de a metafizikai oppozíciók érvénytelenítésében is felmutatja a maga pertinenciáját. Az eddigiekből is kiténik, hogy bár a szerző alapvetően kultúratudományi perspektívából faggatja a Nietzsche-textusokat, a legkevésbé sem a bölcséleti kérdésekbe történő irodalmári belekontárkodásként adódik a vállalkozás. A filozófiai olvasási praxis szigorú kérdezésmódját érvényesíti, így pedig nem kizárólag kultúra- vagy irodalomelméleti kérdésekre talál válaszokat értelmezései során.

A századvégi kultúraolvasatok címet viselő blokk az irodalmi esemény eltérő aspektusait igyekszik megvilágítani, legfőképpen azon apóriát szem előtt tartva, hogy a századforduló esztétizmusának bezárkózása az átalakuló mediális keret és a nyilvánosság szerkezetváltozásai közepette hogyan értelmezhető újra, egyszerre megőrizve a szövegek hermetizmusát, és kibékítve azt az olvasóközönség befogadói horizontjának alakulásával, elsősorban a pillanatnyiság és az időbeli (re)konstrukció temporális feszültségének feloldhatóságára rámutatva. Kitérve a magyarországi viszonyokra, a pozitívizmust nem produkcióesztétikai hangsúlyai felől vizsgálja, mint inkább az esztétizmus reaktív megjelenésével annak statikus időtapasztalata felülírásának mikéntje érdekli egy olyan szituációban, ahol a tudományos diskurzus nemcsak utat nyitott az őt ellenpontoszó irányzatoknak, de kölcsönösen feltételezni is kezdték egymást. Az ilyen viszonyok között született Czóbel István-i kultúrtörténet megfelelő anyagot szolgáltat a szerzőnek arra, hogy bemutassa a századforduló által alkalmazott fogalompárok (progresszió–regresszió, produktivitas–sterilitás) érvényesíthetőségét, s egyben a vizsgált mű (gyér) recepciója segítségével eseményjellegének struktúráját. A kultúrtörténeti dimenzió Huysmans *A kü-löncében* is játékba kerül, azonban Bednancs nem elsősorban ezért választotta ezt a szaglást tematizáló regényt. Vállalkozásának tétje inkább abban keresendő, hogy egy kevésbé frekvenciált érzékszerv révén mutatja be, a percepcióhoz kapcsolódó tapasztalati horizont hogyan írja felül a szenzuális megelőzöttség naturalista ideálját, valamint milyen módon teheti mindeközben hozzáférhetővé a természetes és

mesterséges viszonyának szélesebb spektrumát. A kötetzáró tanulmány szintén egy bináris oppozíciót, a hegeli esztétika tartalom és forma fogalmait körüljárva bölcsélet és poézis relációinak műfajelméleti vonatkozásait taglalva elsősorban a magyar romantika szövegeiből válogatja példáit. Mindez azonban csak megalapozásként szolgál Bednics egy már korábbi kísérletének folytatásához, a *Reggel és este* című Inczédi-vers és az *Eszmélet* összehasonlító elemzéséhez, oly módon, hogy a századvég gondolati költészetének terméke felsorakoztatja mindazon témákat, melyek *A kétséges faggatás*ban eladdig terítékre kerültek. Így a nyelvi tételezés és létesítés, a percepciót alakító tapasztalat (itt most elsősorban a látás lehetségessé válása és a költemény hangzóssága) és a filozófiai nyelv retoricitása révén olyan párbeszédbe kezd a klasszikus modern vers a későmodernnel, hogy annak nem előzményeként vagy egyszerűen „gondolati” intertextuális kapcsolataként lép többé fel. Az összehasonlító olvasatnak ez a horizontja, vagyis a két vers közötti kapcsolatra történő reflexió rámutat az induló modernség megváltozott temporális konstrukcióira, ezzel magára a „korszak” vagy „történetiség” fogalmak konnotációs mezőjébe tartozó elemek újrendeződésére, melybe éppúgy beletartozik a *korszakosság*, mint a *folytonosság*. Innen olvasva *A kétséges faggatás*át, valójában ehhez szolgálhatnak adalékul a Nietzsche kapcsán vizsgált filológia történeti-episztemológiai helyi értékének alakulását, a visszhang nélkül maradt esemény történéseinek feltételeit, és az ismételhetőség de Man által magában a nyelv inherens viszonyaiban feltárt mechanizmusait tárgyaló tanulmányok.

A kötet viszonylagos rövidege ellenére nagyon is igényt tart az olvasó szakadatlan koncentrációjára, feszes gondolatvezetése mindazonáltal jól követhető, még ha néha túl sűrűnek hat, de a legkevésbé sem kifejtetlen megfigyeléseket tartalmazó mondatokba botlunk is. Helyzetünket tovább nehezíti a lektorálás során kiszűretlenül maradt, szokatlanul nagyszámú elütés és egyeztetési pontatlanság, amelyek gyakran az egyes tanulmányok gerincét adó megállapításoknál tűnnek fel, s bár szerencsére nem vezetnek kétértelműséghez, rendkívül zavaróan hatnak a megértésre tett erőfeszítésük közben. Legfőképpen a Nietzsche-tanulmányokban található hivatkozások olyan szakirodalmi szövegekre, melyek eltérő hagyomány- és korszakbeli korpuszok rendkívül alapos kutatásáról tanúskodnak, s akár még a témában otthonosan mozgó olvasók számára is újdonságként hatnak. Ugyanakkor az ilyen kevésbé ismert, de adekvát adalékok nyújtotta új megvilágítás mellett néha hiányérzetet is szülhet, hogy például egy alapvetően a szaglásról szóló, századfordulós regénynél a szerző felvázolja a naturalizmustól való eltávolodás okait, de Condillac ismert művére még csak implicit utalást sem tesz, melynek hagyományába a szöveg akkor is illeszkedik, ha paradigmaváltó jellegét Bednics elsősorban a pozitívizmus tiszta fiziológiai érzékelésétől történő elszakadásában és a szenualitás imaginatív dimenzióval történő gazdagításában látja. A Nietzsche-interpretációk esetében persze a már említett előzetes körülhatárolás miatt, ha megfogalmazni nem nehéz is, de egy esetleges hiányzó aspektus relevanciáját felmutatni mindenképp problémás. Így talán csak annyit lehetne megjegyezni, hogy *A tragédia születése* kapcsán tárgyalt gesztusnyelv esetében azért lehetett volna néhány olyan gondolkodóra utalni, akik mostanában meghatározzák az erről szóló diskurzust (pl. Vilém Flusser, Brian Rotman vagy André Leroi-Gourhan), vagy

olyan, Nietzsche-hez hasonló, de későbbi „eretnekekre”, akik az antikvitásban vizsgálódva kultúr- és tudománytörténeti szempontokat érvényesítenek (Tobias Dantzig, Barry B. Powell, Eric A. Havelock), hogy ezzel még karakteresebben lehessen bemutatni a nietzschei szemlélet sajátosságát a kérdésben.

Mindenesetre a hazai irodalomtudomány számára hasznos belátásokat kínáló kötet olyan horizontot hoz létre a modernséghez történő hozzáférés törekvései számára, mely kontinuitás–diszkontinuitás konstellációiban nem a folytathatóság vagy folytathatatlanág, mint inkább a soha nem ugyanúgy ismétlődő és visszatérő köré szervezi szövegolvasatait. A Nietzsche-interpretációk egészen biztosan hasznos jegyzetként is szolgálhatnak majd az egyetemi tanulmányokban. A szerző Czóbel grandiózus vállalkozásának bemutatásával a magyar kultúratudománynak talán olyan kevésbé ismert művére irányította a figyelmet, mely tágabb kontextusban szemlélve remek demonstrálása annak, ahogy az unikálisnak a hagyományba ágyazhatósága végrehajtható. *A kétséges faggatása* az irodalomtudományban eddig is bevettnek számító témák vizsgálatához olyan új potenciális aspektusokat sorakoztat fel kérdezőmódjával, mely a modernség és legfőképpen az annak megalapozása iránt érdeklődők számára nem pusztán lehetséges poetológiai és bölcséleti ösvényeket talál, hanem az értelmezési keret elemeit újraszituálva további párbeszédnek lefolytatása számára nyitja meg az utat. (*Líceum*)

SMID RÓBERT

Főszerkesztő és felelős kiadó: ACZÉL GÉZA
Kiadja az Alföld Alapítvány megbízásából az Alföld szerkesztősége
Tipográfia: Kass János

Szedés, tördelés: Alföld szerkesztősége. Nyomás: PIREHAB Nonprofit Kft. Nyomdaüzeme,
Debrecen

Felelős vezető: Becker György vezérigazgató
Index: 25 901 ISSN: 0401—3174

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 4024 Debrecen, Piac u. 68. Telefon és fax: (52) 412-626 — Postafiók száma: 4001 Debrecen 144. — Kéziratot nem őrünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál (Bp., VIII. ker. Orczy tér 1. tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900). További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu — Évi előfizetés 7200 Ft, félévi 3600 Ft. — Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni az *Alföld* irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat nevét.